

Список використаних джерел:

1. УВКБ ООН оновлює дані про біженців з України, які відображають останні переміщення URL: https://www.unhcr.org/ua/46047-unhcr-updates-ukraine-refugee-data-reflecting-recent-movements_ua.html
2. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
3. UNHCR chief condemns ‘discrimination, violence and racism’ against some fleeing Ukraine URL: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1114282>
4. Типові порушення прав українців в Угорщині озвучив представник НААУ URL: <https://unba.org.ua/news/8244-tipovi-porushennya-prav-ukrainciv-v-ugorshini-ozvuchiv-predstavnik-naau.html>
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

*Тригубенко Галина Василівна,
доцент кафедри конституційного права
та прав людини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Конституція України у ст. 29 закріпила право на свободу та особисту недоторканність та встановила можливість його обмеження лише на підставах та в порядку, які чітко визначені законом [1]. Стан забезпечення реалізації цього права в Україні завжди перебував під особливим увагою, адже випадки його свавільного обмеження траплялися достатньо часто і в мирній Україні, але в умовах збройного конфлікту, повномасштабного вторгнення, окупації частини території України проблема гарантування права на свободу та особисту недоторканність вийшла на новий рівень. Зокрема, на тимчасово окупованих територіях забезпечити громадянам це право стало практично неможливим.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» держава вживає всіх заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території. Основними напрямками захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях серед іншого визначається

захист основоположних громадянських прав і свобод людини та вжиття заходів для звільнення всіх незаконно затриманих чи утримуваних Російською Федерацією або окупаційною адміністрацією Російської Федерації громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебували на момент їх затримання на території України [2].

Проте ці норми сьогодні фактично мають декларативний характер, адже дієвих механізмів забезпечити громадянам право на свободу та особисту недоторканність на тимчасово окупованих територіях не існує.

Порушення ст. 29 Конституції України в умовах окупації виявляється насамперед у незаконному затриманні, арешті, триманні під вартою, позбавленні волі без справедливого судового розгляду, утриманні в полоні цивільних осіб. На відміну від інших форм обмеження свободи людини, які часто трапляються і в мирний час, взяття в полон цивільних осіб – нова форма порушення права на свободу та особисту недоторканність, що застосовується росією, і абсолютно суперечить нормам міжнародного гуманітарного права, яке під полоном розуміє обмеження свободи осіб, які брали участь у воєнних діях, з метою запобігання їхній подальшій участі в них [3,4]. Резолюцією Ради ООН з прав людини «Ситуація з правами людини в Україні внаслідок збройної агресії», схваленою в квітні 2024 року, було суворо засуджено грубі порушення державою-агресором міжнародного права у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права, зокрема незаконні утримання у російському полоні цивільних громадян України. В документі наголосили на необхідності звільнення всіх цивільних осіб, затриманих в порушення міжнародного гуманітарного права. Але ж росія не зважає на такого роду документи. Крім того, особливістю полону, як форми обмеження свободи людини окупаційною владою є те, що вона не визнає факти утримання цивільних, заперечує їх, намагається приховати, таким чином шанси на звільнення даної категорії осіб шляхом обміну, який застосовується до військовополонених, надзвичайно малі.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» покладає функції захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях на Омбудсмана та Кабінет Міністрів України [2].

Так, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини зобов'язаний здійснювати парламентський контроль за додержанням прав людини на тимчасово окупованих територіях, у разі необхідності представляти Верховній Раді України спеціальну доповідь. За даними офісу Омбудсмана, на їх адресу надходить безліч звернень від постраждалих громадян безпосередньо та від їх близьких і рідних про незаконне затримання, притягнення до відповідальності, взяття в полон.

Здійснення зобов'язання щодо моніторингу стану дотримання прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території покладено на Кабінет Міністрів України. Суб'єктами даного моніторингу Кабінет Міністрів України визначає не лише центральні органи виконавчої влади, а й органи місцевого самоврядування, міжурядові та неурядові міжнародні організації та їх органи, громадські об'єднання, які забезпечують збір та аналіз інформації про

стан дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України. Ініціатором проведення моніторингу є Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Об'єктом моніторингу серед іншого є інформація про порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема про нелегальні ув'язнення; захоплення полонених з числа цивільних осіб. За результатами моніторингу надсилається звіт Міністерству закордонних справ для подальшого надання відповідної інформації міжнародним організаціям у сфері захисту прав і свобод людини, Офісу Генерального прокурора, СБУ, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини до відома [5].

Правоохоронні органи України фактично утворили систему розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших. Спеціалізовані підрозділи з'явилися в СБУ, Національній поліції, Державному бюро розслідувань, прокуратурі. Між ними налагоджена взаємодія, відбувається обмін інформацією з метою підвищення ефективності документування та розслідування злочинів росії, формування доказової бази. Створено Координаційний штаб з питань взаємодії правоохоронних та інших державних органів під час фіксації та розслідування воєнних злочинів і ведення військово-політичним керівництвом російської федерації агресивної війни в Україні.

Крім цього в Україні діють Національне інформаційне бюро, одним із ключових напрямків діяльності якого є збір можливими способами та узагальнення даних про незаконно затриманих окупантами з числа мирного населення, та Об'єднаний центр з координації пошуку та звільнення військовополонених, незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України.

Роль усіх вищезгаданих органів в сфері забезпечення права на свободу та особисту недоторканність по суті зводиться до:

- збору інформації щодо фактів порушення цього права, її узагальнення, оприлюднення та надання міжнародним організаціям у сфері захисту прав людини;

- здійснення закликів до міжнародної спільноти щодо посилення тиску на росію з метою звільнення незаконно затриманих;

- використання механізмів двосторонньої міжнародної співпраці, міжнародних організацій та міжнародних судових інстанцій з метою збереження та посилення санкцій, що застосовуються до агресора членами міжнародного співтовариства;

- документування та розслідування відповідних порушень правоохоронними органами;

- підготовки і супроводження консолідованої претензії України до росії щодо реалізації її міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію проти України, притягнення винних осіб до відповідальності за воєнні злочини (незаконне позбавлення волі, взяття заручників), злочини проти людяності (ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права).

Аналіз поточної ситуації свідчить про те, що документування та

розслідування порушень з боку росії, що дозволить довести її злочини і в перспективі активізувати процес обміну, та співробітництво з міжнародними інститутами з метою притягнення агресора до відповідальності за порушення норм міжнародного права – ключові напрямки в процесі забезпечення права на свободу на особисту недоторканність на окупованих територіях.

Отже, проблема обмеження свободи людини в умовах збройного конфлікту та окупації частини території України набула особливого значення. Порушення державою-агресором норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права стосовно поводження з цивільним населенням на окупованих нею територіях є надзвичайно масштабним. Державні органи України застосовують всі існуючі механізми, передбачені законами України та міжнародними нормами, з метою забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, які опинилися в окупації, проте це проблему не вирішує. Час вимагає створення нових механізмів, наприклад, обмеження права вето постійних членів Ради Безпеки ООН, що сприятиме позбавленню росії можливості блокування будь-яких реакції на свою агресію в Україні. Спеціальний міжнародний воєнний трибунал став би найбільш дієвим та швидким інструментом притягнення до відповідальності керівництва російської федерації, його створення вже підтримали 44 країни.

Єдиним же засобом для припинення порушень прав і свобод людини взагалі та права на свободу та особисту недоторканність зокрема в умовах збройного конфлікту є вжиття Україною всіх можливих заходів для якнайшвидшого звільнення території від агресора.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Юрінком, 1996. – 80 с.
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. ст.892.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
5. Порядок проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 р. № 301. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2024-%D0%BF#Text>.